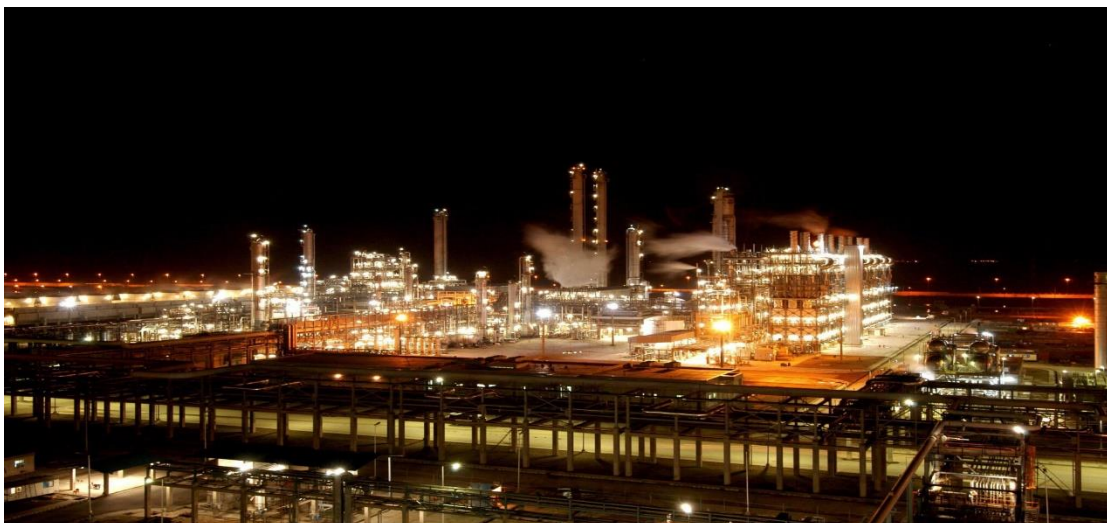

طراحی نقشه راه توسعه پایدار صنعت پتروشیمی ایران

الزامات، فرصت‌ها و بازارهای نوظهور

در شرایطی که صنعت پتروشیمی ایران به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد کشور شناخته می‌شود، توسعه متوازن آن به‌ویژه در منطقه عسلویه با هدف تکمیل زنجیره ارزش، ضرورتی راهبردی و نه صرفاً انتخابی است. این توسعه می‌تواند از خام‌فروشی جلوگیری کرده، اشتغال پایدار ایجاد کند و جایگاه ایران را در بازارهای جهانی تثبیت نماید. اما تحقق این هدف با چالش‌ها، فرصت‌ها و الزامات متعددی همراه است که در ادامه به تفصیل بررسی می‌شود.

یکی از چالش‌های اصلی، تمرکز بیش از حد بر تولید محصولات پایه مانند متانول، اوره و اتیلن است که موجب ناترازی در زنجیره ارزش شده و صنایع پایین‌دستی را با کمبود خوراک مواجه کرده است. همچنین، تحریم‌های بین‌المللی، محدودیت‌های بانکی، نوسانات ارزی و ضعف زیرساخت‌های لجستیکی، صادرات محصولات پتروشیمی را با مخاطرات جدی مواجه کرده‌اند. از سوی دیگر، خصوصی‌سازی ناموفق و واگذاری‌های غیرشفاف به نهادهای شبه‌دولتی، موجب تضعیف بهره‌وری و انسجام مدیریتی در این صنعت شده است.

با این حال، فرصت‌های داخلی قابل توجهی نیز وجود دارد. ایران با برخورداری از منابع عظیم گاز طبیعی، نیروی انسانی متخصص و موقعیت جغرافیایی ممتاز، می‌تواند به قطب تولید محصولات پایین‌دستی تبدیل شود. توسعه واحدهای تولید پلیمرهای خاص، افزودنی‌های پلیمری، رزین‌ها، مواد شوینده و دارویی، نه تنها نیاز صنایع داخلی

را تأمین می‌کند، بلکه ارزش افزوده بالایی نیز به همراه دارد. همچنین، ایجاد پارک‌های شیمیایی تخصصی، حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و اصلاح سیاست‌های مجوزدهی می‌تواند مسیر توسعه متوازن را هموار سازد.

در شرایط فعلی و با توجه به تغییرات اخیر در فضای منطقه‌ای و بین‌المللی، بازارهای آفریقایی با رشد جمعیت و نیازهای کشاورزی، تقاضای رو به رشدی برای محصولات مثل کودهای شیمیایی، متانول و پلیمرها دارند. این کشورها معمولاً از زیرساخت‌های تولید و فناوری محدودتری برخوردارند و همین مسأله موجب شده که بتوان از طریق انتقال دانش فنی و مشارکت در ساخت واحدهای محلی بسته‌بندی و توزیع، نقش مؤثری در این بازارها ایفا کرد. برخی کشورهای آفریقایی از جمله نیجریه، کنیا، سنگال و تانزانیا، تمایل زیادی برای همکاری در قالب تهاتر کالا یا استفاده از ارزهای ملی دارند، که در چارچوب تحریم‌های بانکی فرصتی کم‌نظیر محسوب می‌شود. همزمان، ایجاد شبکه‌هایی از کارشناسان فنی برای آموزش مصرف‌کنندگان نهایی هم می‌تواند اعتماد به محصولات ایرانی را افزایش دهد.

در قاره آسیا، مصرف گسترده محصولات پایین‌دستی پتروشیمی، ایران را در موقعیتی قرار داده که با ارتقاء استانداردهای بین‌المللی و دریافت گواهی‌هایی مثل REACH و ISO، می‌تواند سهم خود را در بازارهایی چون هند، چین، پاکستان، اندونزی و ویتنام گسترش دهد. این کشورها با رشد اقتصادی بالا و نیاز فزاینده به پلیمرها، رزین‌ها و مشتقات گاز طبیعی، پذیرای همکاری‌های جدید هستند؛ البته رقابت با تولیدکنندگانی نظیر عربستان، امارات و کره جنوبی که از زیرساخت‌های حمل‌ونقل حرفه‌ای، دیپلماسی اقتصادی فعال و خدمات پس از فروش جامع بهره‌مندند، نیازمند اصلاحات جدی در بسته‌بندی، سرعت تحویل، تنوع محصول و همچنین حضور تجاری منسجم در نمایندگی‌های دیپلماتیک ایران است.

در مجموع، نگاه صادراتی باید از مدل سنتی فروش مواد خام فاصله بگیرد و به سمت ارزش‌افزایی از طریق محصولات فرآوری‌شده و خدمات جانبی حرکت کند. این مسیر مستلزم سرمایه‌گذاری در لجستیک، تدوین سیاست‌های صادراتی هدفمند، فعال‌سازی رایزنی‌های تجاری، و ایجاد ارتباطات پایدار با شرکت‌های محلی و مصرف‌کنندگان نهایی است. چنین تحولی نه تنها به افزایش سهم ایران در بازارهای جهانی پتروشیمی کمک می‌کند، بلکه مزایای اقتصادی بلندمدتی را برای صنعت داخلی نیز در پی خواهد داشت. نکته مهمتر اینکه خود مجتمع‌های پتروشیمی که ذینفع نخست توسعه زیرساخت‌های توسعه تجارت نظیر جاده‌ها، خطوط راه آهن، واحدهای تکمیل زنجیر ارزش و حتی تحقیق و توسعه هستند باید در ایجاد و گسترش این زیرساخت‌ها همت کنند و حتی با توسعه مناطق همجوار خود، آنان را نیز برای توسعه هدفمند با خویش همراه نمایند.

چشم‌انداز توسعه متوازن صنعت پتروشیمی در ایران، در صورت اجرای صحیح سیاست‌ها، بسیار روشن است. با تکمیل زنجیره ارزش، می‌توان از وابستگی به صادرات مواد خام فاصله گرفت و به تولید محصولات نهایی با ارزش افزوده بالا دست یافت. این تحول موجب افزایش درآمد ارزی، کاهش آسیب‌پذیری در برابر تحریم‌ها، و تقویت صنایع پایین‌دستی خواهد شد. همچنین، اشتغال‌زایی گسترده، رشد صنایع مصرفی، و ارتقاء سطح فناوری از دیگر نتایج این توسعه خواهد بود.

با تغییر جهت صنعت پتروشیمی از صادرات مواد خام به سوی صادرات محصولات نهایی، تحولی چندلایه در عرصه‌های تولید، اجتماعی و اقتصادی کشور حاصل می‌گردد که آثار مثبت و پایداری به همراه دارد.

در سطح تولید، این تحول به افزایش قابل‌توجه سودآوری منتهی می‌شود، زیرا محصولات نظیر پلی‌اتیلن سبک، رزین‌های صنعتی و کودهای مرکب، دارای ارزش افزوده به مراتب بالاتری نسبت به مواد اولیه خام می‌باشند. به عنوان نمونه، فروش پلیمرهای بسته‌بندی‌شده در بازارهای آسیای شرقی و آفریقا از نظر اقتصادی به مراتب سودآورتر از صادرات مستقیم متانول یا اوره است. علاوه بر آن، تولید محصولات نهایی منجر به کاهش وابستگی به واسطه‌های صادراتی، تقلیل هزینه‌های جانبی از جمله بسته‌بندی و انبارداری در کشورهای مقصد، و تسهیل ارتباط مستقیم با مصرف‌کنندگان نهایی می‌گردد. کشورهایی نظیر چین، هند و ترکیه از جمله بازارهای هدفی هستند که تقاضای بالایی برای محصولات نهایی برخوردار از کیفیت و استانداردهای جهانی دارند، و این فرصت مناسبی جهت معرفی و تثبیت "نشان تجاری" یا "برند" ایرانی محسوب می‌شود.

در حوزه اجتماعی، توسعه زنجیره‌های پایین‌دستی صنعت پتروشیمی منجر به ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، هم در بخش تولید مستقیم و هم در بخش‌های پشتیبانی نظیر حمل‌ونقل، بازاریابی، طراحی صنعتی و آموزش خواهد شد. همچنین، راه‌اندازی واحدهای صنعتی در مناطق کمتر توسعه‌یافته می‌تواند زمینه‌ساز افزایش اشتغال، کاهش نرخ مهاجرت و بهبود سطح رفاه اجتماعی در آن مناطق باشد. رقابت‌پذیری بیشتر در بازار داخلی و افزایش عرضه محصولات نیز به کاهش قیمت کالاهای مصرفی نظیر پلاستیک‌های بسته‌بندی، شوینده‌ها و ملزومات کشاورزی خواهد انجامید و ارتقاء کیفیت این محصولات را نیز در پی خواهد داشت.

از منظر کلان اقتصادی، افزایش صادرات محصولات نهایی، ارزآوری پایدار برای کشور به دنبال دارد. منابع حاصل از این فرآیند می‌تواند در توسعه زیرساخت‌های کلیدی نظیر بنادر، خطوط ریلی، مدارس، مراکز درمانی و پروژه‌های انرژی پاک به کار گرفته شود. این پویایی اقتصادی علاوه بر ایجاد جایگزینی مناسب برای درآمدهای نفتی، موجب تقویت تاب‌آوری اقتصادی کشور در برابر نوسانات بازار جهانی می‌گردد. همچنین، تنوع‌بخشی به سبد صادراتی و

تمرکز بر محصولات دارای ارزش افزوده بالا، توان رقابتی کشور در مواجهه با محدودیت‌های بین‌المللی را افزایش می‌دهد و مسیر دستیابی به توسعه پایدار را تسهیل خواهد کرد.

در مجموع، توسعه متوازن صنعت پتروشیمی در منطقه عسلویه و سایر نقاط کشور، نیازمند هم‌افزایی میان دولت، بخش خصوصی، دانشگاه‌ها و نهادهای محلی است. با اتخاذ رویکردی مبتنی بر تحلیل بازار، تنوع خوراک، حمایت از نوآوری و اصلاح ساختارهای نهادی، می‌توان این صنعت را به موتور محرک اقتصاد ملی و بازیگری مؤثر در بازارهای جهانی تبدیل کرد.

منابع:

۱. برنامه ریزی و توسعه شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران: psarco.com
۲. راهبردهای توسعه صنعت پتروشیمی در ایران - اندیشکده اقتصاد مقاومتی: mett.ir
۳. راهبرد توسعه صنعت پتروشیمی - روزنامه دنیای اقتصاد: Donya-e-eqtesad.com
۴. برنامه ریزی و توسعه شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران: psarco.com
۵. راهبردهای توسعه صنعت پتروشیمی در ایران - اندیشکده اقتصاد مقاومتی: mett.ir
۶. راهبرد توسعه صنعت پتروشیمی - روزنامه دنیای اقتصاد: Donya-e-eqtesad.com

نویسنده: رضا مهاجر

نشانی پستی: rmohajer2010@gmail.com